

УДК 338.439:637.07

DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2023-3-4-155-167>**КИРИЛЮК Ірина Миколаївна**кандидат економічних наук, доцент,
Черкаський національний університет
імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0003-3365-7239>
in_kirilyk@ukr.net**ГУБКА Валентина Володимирівна**здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти, Черкаський національний
університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна
Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0002-7518-8733>
hubka_valentyana@ukr.net**ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА БЕЗПЕЧНІСТЮ І ЯКІСТЮ
ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄС**

У статті розкрито результати дослідження ефективності державного контролю (нагляду) за безпечністю і окремими показниками якості продукції тваринництва в Україні. Обґрунтовано необхідність застосування таких складників ефективності як законодавство, менеджмент і його організаційна структура, інспекційна й лабораторна служба, інформація, навчання та комунікації. Визначено, що протягом досить тривалого періоду часу (до 2015 року) система державного контролю (нагляду) була архаїчною і фактично зорієнтованою на принципи командно-адміністративної економіки. Показано сучасні тенденції та специфіку удосконалення української системи контролю в напрямі її гармонізації з європейською. Акцентовано увагу на значних обсягах робіт, які для цього необхідно було здійснити в дуже стислі терміни, а також на відсутності належного фінансування та відповідних кваліфікованих фахівців. Виявлено, що нині законодавство у сфері гарантування якості й безпеки продукції тваринництва в Україні залишається недосконалим і розробленим не повністю.

Ключові слова: державний контроль (нагляд), безпечність, якість, продукція тваринництва, продукти харчування тваринного походження, державний ветеринарний інспектор, акредитована лабораторія.

Постановка проблеми. В Україні, зважаючи на гострі проблеми у сфері безпеки продукції тваринництва, впроваджується європейська модель системи контролю (нагляду), яка вважається однією із найефективніших у світі. Проте результати такого впровадження ще далекі від бажаних. Окрім вирішення проблеми небезпечності продукції тваринництва, існує гостра необхідність посилення державного нагляду за процесами гарантування якості, детальної законодавчої регламентації цих процесів, механізмів функціонування систем управління якістю у тваринництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці якості та безпеки продукції тваринництва, а також державного контролю за процесами їх гарантування присвятили свої наукові праці такі вчені як Г. Даффі (G. Duffy), Дж. Гокветте (J.-F. Hocquette), Ф. Медале (F. Medale), Р. Річардсон (R. Richardson), С. Прах (S. Prache), Н. Сколлан (N. Scollan) [1], А. Нардоне (A. Nardone) [2], Дж. Хіггз (J. Higgs) [3], Дж. Нордхайзен (J. Noordhuizen), Дж. Метц (J. Metz) [4], Дж. Харді (J. Hardy), Е. Еванс (E. Evans), Дж. Сміт (J. Smith), А. Лі (A. Lee), М. Гомес (M. Gomez), Х. Родрігес (J. Rodriguez), А. Санчес (A. Sanchez), Л. Лопес (L. Lopez), К. Мартінес (C. Martinez), І. Кравченко, Ю. Оглашений, Є. Горовець [5] тощо.

Проблема державного контролю за безпечністю та якістю продукції тваринництва є міждисциплінарною проблемою, і дослідження цієї проблеми зазвичай проводяться вченими з таких областей, як ветеринарна медицина, продовольча безпека, біохімія, мікробіологія та суміжних галузей. Результати багатьох із цих досліджень стали основою окремих урядових рішень щодо забезпечення належної якості продукції тваринництва в ЄС та в Україні.

Протягом останніх десяти років спостерігається активізація зусиль щодо функціонального наближення української системи технічного регулювання до вимог ЄС і СОТ. Але ці зусилля в більшості випадків стосуються формування системи технічного регулювання загалом, безвідносно до галузі тваринництва. Існує необхідність ґрунтовного оцінювання системи

державного контролю за безпечністю і якістю продукції тваринництва, а також обґрунтування механізмів, інструментів та заходів, які б забезпечили реалізацію комплексного або процесного підходу до гарантування якості й безпечності.

Метою статті є аналіз ефективності державного контролю за безпечністю і якістю продукції тваринництва в Україні та обґрунтування шляхів удосконалення такого контролю.

Викладення основного матеріалу дослідження. У спільному документі Продовольчої та Сільськогосподарської Організації ООН (ФАО) та Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) «Гарантування безпечності й якості харчових продуктів: керівництво по зміцненню національних систем контролю харчових продуктів» ефективність системи державного контролю (нагляду) пропонується оцінювати за п'яти ключовими складниками:

- 1) законодавство;
- 2) менеджмент і його організаційна структура;
- 3) інспекційна служба;
- 4) лабораторна служба;
- 5) інформація, навчання та комунікації.

Лише якщо всі вказані складники перебувають на прийнятному рівні, можна стверджувати про ефективність державного контролю (нагляду), здатного гарантувати безпечність і якість продукції тваринництва й захистити споживача.

Із нашої точки зору, стосовно ситуації в Україні процес оцінювання слід розпочати з такого складника, як менеджмент і його організаційна структура. Відповідно до сучасних (зокрема, європейських і американських) вимог передумовою забезпечення ефективності системи загалом має бути існування єдиного органу з контролю та нагляду за безпечністю і якістю харчових продуктів «від лану до столу» (за аналогією з FDA у США чи EFSA в ЄС).

Проте в Україні до 2015 року функції з контролю за якістю та безпечністю продуктів харчування, захисту прав споживачів були розпорощені між трьома структурами: 1) Державною ветеринарною та фітосанітарною службою України; 2) Державною санітарно-епідеміологічною службою України; 3) Державною інспекцією України з питань захисту прав споживачів. Причому до 09.12.2010 таких контролюючих структур було ще більше, адже Державну ветеринарну та фітосанітарну службу України було створено на базі Державного комітету ветеринарної медицини, Державної інспекції з карантину рослин та Державної інспекції захисту рослин.

Таким чином, в Україні протягом 25 років (1991-2015 рр.) система державного контролю (нагляду) у сфері безпечності та якості (як і в багатьох інших сферах) була занадто бюрократизованою і фактично залишалася орієнтованою на принципи адміністративно-командної економіки. Як відзначає О. Бакуменко [6], в умовах обмеженого фінансування із державного бюджету серед контролюючих органів спостерігалася рентоорієнтована поведінка та «гонитва за фінансами операторів ринку». Кожен контролюючий орган під гаслом захисту споживачів намагався запровадити якомога більше платних послуг, видів державного контролю, дозвільних документів, яких у переважній більшості не існувало в розвинених країнах.

Відомства створювали «під себе» нормативну базу, що охоплювала певний сегмент харчового ланцюга. Основними критеріями оцінювання діяльності цих контролюючих служб увесь час були кількість проведених перевірок і суми накладених після цього штрафів [6]. Це сприяло подальшому збільшенню кількості перевірок і штрафів серед суб'єктів, які не сприймали таку рентоорієнтовану поведінку чиновників та не лобіювали свої інтереси у владних структурах. Проте такий порядок жодним чином не сприяв вирішенню завдань гарантування якості продукції та захисту інтересів споживачів.

Велика кількість органів контролю, розпорощеність і дублювання їх функцій, поділ останніх залежно від етапів просування кормів чи кінцевої продукції до споживача лише посилювали тиск на підприємців і не сприяли підвищенню рівня якості й безпечності харчових продуктів тваринного походження. Фактично до 2016 р. у випадку реалізації неякісної продукції та споживання її населенням знайти й покарати відповідального за це ринкового суб'єкта або чиновника було практично неможливо.

Лише на початку 2016 р. в Україні приступила до виконання функцій Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів (02.09.2015 Кабінетом Міністрів України було затверджено Положення про Держпродспоживслужбу, 16.12.2015 – утворені її територіальні органи). Держпродспоживслужбі було передано функції з реалізації державної політики у сферах ветеринарної медицини, безпечності й окремих показників якості продукції тваринництва, ідентифікації та реєстрації тварин, дотримання санітарного законодавства, здійснення метрологічного і ринкового нагляду, захисту прав споживачів і реклами. Нині, зважаючи на незначний термін функціонування новоствореного органу та відсутність належного фінансування, а також зважаючи на зміщення пріоритетів державного фінансування в умовах війни, ефективність контролю і ринкового нагляду за процесами гарантування якості й безпечності продукції тваринництва залишається вкрай низькою.

Подібна проблема з термінами й ефективністю в Україні спостерігається при аналізі такого чинника дієвості системи державного контролю і нагляду як законодавство. Хоча тільки за 2002-2014 рр. ЄС прийняв майже сотню законодавчих актів стосовно питань безпечності та якості харчових продуктів, в Україні реальні кроки щодо формування відповідного законодавства (окремих його елементів), яке б відповідало сучасним вимогам, були зроблені значно пізніше.

Лише у вересні 2015 р. набрав чинності Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [7] у новій редакції та під новою назвою (відповідно до Закону України № 1602 від 22.07.2014 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів»). Ним передбачено, без перебільшення, революційні для України заходи щодо організації та здійснення державного контролю за безпечністю і якістю продукції тваринництва. Зокрема, закладено законодавчу основу для створення єдиного державного органу для здійснення державного контролю і нагляду впродовж усього харчового ланцюга (рослини – корми – вода – тварини – харчові продукти тваринного походження). Таким компетентним органом, як відзначено вище, стала Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів. Низка фахівців (зокрема, М.М. Маренич, С.В. Аранчій, Н.С. Марюха [8] Є. Кирилук, А. Процаликіна [9, с. 195-196] та ін.) обґрунтовували необхідність створення такого органу ще з початку 2000-х рр., проте вказана ідея мала значний спротив з боку функціонуючих на той час контролюючих суб'єктів.

Серед інших важливих положень Закону України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [7] варто виділити:

- приведення термінології у сфері якості й безпечності у відповідність із законодавством ЄС;

- встановлення детальних вимог до гігієни і запровадження системи НАССР згідно з Регламентом (ЄС) №852/2004. Щодо діяльності з харчовими продуктами, у складі яких є необроблені інгредієнти тваринного походження, функціонування системи НАССР стає обов'язковим із 20.09.2017;

- запровадження вимог простежуваності як обов'язкового елемента будь-якої ефективної системи безпечності продукції тваринництва. Простежуваність забезпечує отримання максимально повної інформації про походження кормів, води, ветеринарних препаратів, самої продукції за принципом «крок назад – крок вперед», а в разі виникнення загрози життю та здоров'ю людини – визначення джерела виникнення небезпеки і каналів її розповсюдження;

- зобов'язання для операторів ринку надавати компетентним органам та іншим суб'єктам інформацію на основі записів про заходи, що вживаються для комплексного управління небезпечними чинниками. Відповідні записи, які необхідно зберігати протягом 3 місяців після закінчення кінцевої дати продажу продукції, ведуться щодо: а) виду і походження кормів; б) ветеринарних препаратів для тварин, дати їх застосування, часу раціонального очікування, після якого дозволяється використання тварини чи продукції тваринництва; в) наявності усіх хвороб тварин, що можуть вплинути на безпечність продукції тваринництва; г) результатів досліджень (випробувань) відібраних із діагностичною метою зразків, які отримані від тварин; д) даних стосовно здійснених перевірок тварин чи продукції тваринництва;

- регламентацію реальних можливостей зупинення виробництва і заборони обігу продукції тваринництва, шкідливої для здоров'я людей, навіть якщо при її виробництві формально дотримані норми законодавства про безпечність та окремі показники якості;
- заборону обігу харчових продуктів тваринного походження, маркування яких не відповідає вимогам законодавства про безпечність і окремі показники якості харчових продуктів;
- обов'язковість підготовки і реалізації довгострокового плану державного нагляду й контролю та його постійне удосконалення як реакція на виявлення нових ризиків;
- вимогу щодо необхідності регулярної звітності про здійснення державного нагляду;
- необхідність обов'язкової акредитації всіх лабораторій, які здійснюють випробування продукції для цілей державного контролю, відповідно до стандарту ДСТУ ISO 17025:2006 «Загальні вимоги до компетентності випробувальних та калібрувальних лабораторій»;
- вимогу щодо створення мережі референс-лабораторій.

Із прийняттям Закону України № 1602 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо харчових продуктів» було забезпечено суттєву дерегуляцію ринку продукції тваринництва завдяки усуненню тих неефективних і забюрократизованих дозвільних процедур, вимог і документів, яких не існує в ЄС. Зокрема, було скасовано через відсутність зв'язку із гарантуванням безпечності продукції обов'язковість санітарно-гігієнічної експертизи, використання ГОСТів, ДСТУ і ТУ (відбувається їх заміна стандартами ISO та європейськими стандартами), передбачено спрощення процедури виведення на ринок новітньої продукції. Загалом вказаний законодавчий акт гармонізовано із Регламентом (ЄС) 178/2002, Регламентом (ЄС) 852/2004, а також частково із Регламентом (ЄС) 882/2004.

Також важливо відзначити певний позитивний вплив на процеси гарантування якості й безпечності продукції тваринництва Законів України № 1648 від 14.08.2014 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо ідентифікації та реєстрації тварин» та № 161 від 15.07.2015 «Про внесення змін до Закону України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин».

Також постерігалось формування й оновлення санітарного законодавства України, яке повинно відігравати ключову роль при встановленні параметрів безпечності продукції. Зокрема, 01.01.2014 набрав чинності Наказ МОЗ України № 1140 «Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Медичні вимоги до якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини», яким для продовольчої сировини тваринного походження передбачено обов'язкову наявність ветеринарних документів, які містять інформацію про застосування пестицидів для боротьби з ектопаразитами або хворобами тварин, для обробки приміщень, де утримуються тварини та птиця, в рибогосподарських водоймах, призначених для розведення риби, бджіл, із зазначенням найменування пестицидів, а також ветеринарних препаратів, антибіотиків, гормонів. При виготовленні продовольчої сировини тваринного походження не допускається використання ветеринарних препаратів (кормових добавок, стимуляторів росту тварин, у тому числі гормональних препаратів, ветеринарних препаратів, у тому числі антибіотиків), препаратів для обробки тварин, птиці, а також для обробки приміщень для їх утримання, не дозволених до використання [10].

Відповідно до медичних вимог, у продуктах тваринного походження, у тому числі для дитячого харчування, контролюються залишкові кількості ветеринарних препаратів стимуляторів росту тварин (у тому числі гормональних препаратів), лікарських засобів (у тому числі антибіотиків), застосовуваних з метою відгодівлі, лікування і профілактики захворювань худоби і птиці, риби ставкової та риби, яка утримується у садках, і бджолиних сімей. У м'ясі, м'ясопродуктах, субпродуктах забійної худоби і птиці, риби ставкової та садкового утримання, продуктах бджільництва контролюється вміст найбільш часто використовуваних у тваринництві та ветеринарії кормових і лікувальних антибіотиків: 1) бацитрацину (Бацитрацин А, В, С, цинк-бацитрацин); 2) тетрациклінової групи (тетрациклін, окситетрациклін, хлортетрациклін - сума вихідних речовин і їх 4-Епімер); 3) групи пеніциліну (бензилпеніцилін, феноксиметилпеніцилін, ампіцилін, амоксицилін, пенетамат); 4) стрептоміцину; 5) левоміцетину (хлорамфеніколу) [10].

У 2015 році набрав чинності Наказ МОЗ України № 548 «Про затвердження Мікробіологічних критеріїв для встановлення показників безпечності харчових продуктів» [11],

який гармонізовано із Регламентом (ЄС) № 2073/2005. Наказом встановлено перелік санітарно-мікробіологічних показників у харчових продуктах і критерії їх безпечності, гігієнічні критерії технологічного процесу; загальні вимоги перевірки за мікробіологічними критеріями, вимоги до досліджень (випробувань) та відбору зразків харчової продукції; заходи щодо усунення недоліків при незадовільних результатах дослідження.

Система оцінювання мікробіологічних ризиків за мікробіологічними та бактеріологічними показниками передбачає контроль за чотирма групами мікроорганізмів: 1) санітарно-показові, до яких відносять мезофільні аеробні та факультативно-анаеробні мікроорганізми (МАФМ) і бактерії групи кишкових паличок (БГКП), в тому числі *E. coli*; 2) потенційно-патогенні мікроорганізми, до групи яких входять *S. aureus*, бактерії роду *Proteus*, *B. cereus* і сульфітредукуючі клостридії; 3) нормування і контроль патогенних мікроорганізмів – сальмонела і *L. monocytogenes*; 4) мікроорганізми псування – плісєневі гриби, дріжджі та молочнокислі мікроорганізми.

Дещо пізніше, 18.05.2016 набув чинності Наказ МОЗ України № 368 «Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах» [12], яким встановлено максимальні рівні в продукції тваринництва мікотоксинів (зокрема, афлатоксинів), металів (свинцю, кадмію, ртуті), діоксинів і діоксиноподібних ПХБ, поліциклічних ароматичних вуглеводнів, мелаїну.

Слід відзначити також факт набуття чинності з 03.09.2016 Наказів МОЗ України № 694 «Про затвердження Гігієнічних вимог до м'яса птиці та окремих показників його якості» [13] і № 695 «Про затвердження Параметрів безпечності м'яса птиці». Перший із них – це комплексний документ, гармонізований із регламентами ЄС, що містить чіткі терміни та визначення, конкретні гігієнічні вимоги до забою, розрізання і обвалювання м'яса, вимоги до боєнь, переробних підприємств, потужностей, що виробляють подрібнене м'ясо, напівфабрикати з м'яса і МВМЗ, вимоги до сировини, а також до подрібненого м'яса, напівфабрикатів з м'яса, МВМЗ та їх виробництва, вимоги до тушок свійської птиці для продажу кінцевому споживачеві, вимоги до пакування, маркування та інформування споживачів, гігієнічні вимоги до вмісту води у продукції, порядок прийняття рішень щодо невідповідності вимогам тощо. Документ передбачає регламентацію понять «екстенсивне утримування або вирощування у приміщенні», «вільний вигул», «традиційний вільний вигул», «вільний вигул – повна свобода».

Другим наказом (№ 695) затверджено чіткі параметри безпечності м'яса птиці за допустимим вмістом токсичних елементів, антибіотиків, нітрозамінів, пестицидів, діоксинів, мікробіологічних показників. Дотримання вимог вказаних документів підвищуватиме конкурентоспроможність вітчизняного птахівництва, сприятиме завоюванню вітчизняними товаровиробниками окремих сегментів світового ринку м'яса птиці. Про це свідчать офіційні дані Держстату щодо експорту вказаної продукції: за 7 місяців 2017 року українські підприємства експортували 169,5 тис. тонн м'яса птиці, що на 31 % вище, ніж за аналогічний період 2016 року [14].

Важливим є перенесення прогресивних положень вказаного документа і встановлення сучасних гігієнічних вимог до яловичини, телятини, свинини, баранини, козлятини, молока, яєць, меду й іншої продукції тваринництва.

Проте лише в 2017 р. було прийнято ключовий законодавчий акт, покликаний підвищити ефективність функціонування системи контролю та нагляду за безпечністю і якістю продукції тваринництва в Україні. Йдеться про Закон України № 2042 від 18.05.2017 «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» [15], який набрав чинності зовсім нещодавно – в квітні 2018 року.

Цим законом (у разі подальшого забезпечення впровадження і виконання його положень) виводиться на якісно новий рівень система державного контролю за безпечністю продукції тваринництва, усуваються ті прогалини, які не дозволяли гарантувати безпечність належним чином. Ним визначено систему органів державного контролю, їх повноваження та основні засади діяльності; права та обов'язки операторів ринку; принципи і вимоги до здійснення державного

контролю харчових продуктів тваринного походження (свіжого м'яса, сирого молока і молозива, рибних продуктів тощо) і благополуччя живих тварин; вимоги до відбору зразків та лабораторних досліджень (випробувань) і методи їх здійснення; кваліфікаційні вимоги до осіб, що здійснюють контроль (державних ветеринарних інспекторів та їх помічників, офіційних ветеринарних лікарів, уповноважених ветеринарів); базові засади планування і фінансування державного контролю, його здійснення на кордоні та в країнах-експортерах; жорстку відповідальність за порушення законодавства про харчові продукти та корми.

Варто підкреслити деталізацію видів державного контролю (нагляду) на ринку продукції тваринництва, методів його здійснення, та осіб, які мають право його здійснювати. Так, якщо розглянути один із видів державного нагляду – аудит процедур, базованих на принципах НАССР, то він містить перевірку: документації; ведення записів процесів, які впливають на безпечність продукції тваринництва і кормів; системи внутрішнього контролю суб'єкта ринку; корегувальних дій, вжитих ним внаслідок аналізу виявлених невідповідностей; рівня кваліфікації персоналу. Уповноваженими особами для здійснення державного нагляду – державними ветеринарними інспекторами та їх помічниками – можуть бути лише офіційні ветеринарні лікарі, уповноважені ветеринари, працівники бійні, уповноважені компетентним органом лабораторії. Інші фізичні та юридичні особи не наділені повноваженнями здійснення державного нагляду.

Законом закладається база для ризик-орієнтованого підходу під час здійснення перевірок – кожному підприємству щороку присвоюватиметься певна категорія ризику, яка й визначатиме частоту перевірок. Водночас слід відзначити, що оцінити ефективність конкретних варіантів впровадження ризик-орієнтованого підходу стане можливим лише в процесі реалізації положень закону, розроблення і впровадження відповідних підзаконних актів.

Загалом ризик-орієнтований підхід уможливує зменшення витрат на перевірки з боку держави за рахунок збільшення їх ефективності. Для операторів ринку продукції тваринництва з'являється можливість діяти «на випередження» через дотримання законодавства з безпечності та окремих показників якості. Споживач, своєю чергою, отримує впевненість у безпечності продукції. Така впевненість посилюватиметься ще й завдяки комплексності перевірок на усіх етапах виробництва та обігу продукції тваринництва.

Раніше однією із проблем, що негативно впливала на ефективність перевірок, була необхідність попередження операторів ринку про її здійснення, що прямо суперечить європейським принципам. До 2017 року Держпродспоживслужба взагалі не могла проводити планові перевірки операторів ринку продукції тваринництва. Водночас, щоб здійснити позапланову перевірку, вона мала отримати відповідну скаргу від споживача і погодити перевірку з Міністерством аграрної політики і продовольства України (Мінагрополітики). Через бюрократію між поданням скарги і власне перевіркою могло минути до півтора місяця, що зводило нанівець сенс перевірки [16].

Наразі Законом України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин» чітко зафіксована необхідність здійснення перевірок операторів ринку без попередження. Спрощено процедуру отримання дозволу на позапланову перевірку. Затверджено єдині форми актів для державних ветеринарних інспекторів при здійсненні перевірок (Накази Мінагрополітики № 41 і № 42 від 06.02.2017). Застосовано норму, яка уможливує здійснення на підприємстві аудиту процедур, заснованих на принципах НАССР, лише у тому випадку, якщо державний ветеринарний інспектор, направлений на аудит, не брав участі в державному контролі на такому підприємстві протягом останніх трьох років.

Загалом слід підкреслити появу, нарешті, чіткості й однозначності у визначенні відповідальності операторів ринку продукції тваринництва за порушення вимог законодавства у сфері виробництва й обігу харчових продуктів.

Також, згідно з європейськими підходами, визначено спеціальний режим перевірок харчових продуктів харчування тваринного походження на кордоні. Продукцію не повинні допускати на територію країни, поки її відповідним чином не перевірять на призначеному прикордонному інспекційному посту. До цього в Україні державний контроль імпортованих

харчових продуктів тваринного походження на кордоні відбувався у формі попереднього документального контролю. Інші види перевірок відбувалися уже в митниці призначення. Відтак небезпечну продукцію можна було виявити лише всередині країни, далеко від пункту її ввезення. Водночас систему постійного офіційного контролю виробництва й обігу продукції та сировини тваринного походження Європейського Союзу (одну із найжорсткіших у світі) визнано еквівалентною системою забезпечення безпечності та якості харчових продуктів України (Наказ Мінагрополітики від 01.04.2014 № 118).

Загалом очевидною є необхідність розробки низки підзаконних актів та виділення необхідного фінансування для реалізації на практиці положень Закону України «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин», який вступив у дію в квітні 2018 р. Нині, для реалізації ідеї пришвидшеного входження України до ЄС необхідно розробити і прийняти близько 40 підзаконних актів (більше половини з яких стосуватиметься продукції тваринництва) та привести українську систему державного контролю у сфері безпечності продукції тваринництва у відповідність до директив та регламентів ЄС [16]. Адже, як відзначають фахівці, успіх впровадження європейських норм щодо якості й безпечності продукції тваринництва в Україні залежить від уваги до деталей у підзаконних актах, а також від ефективності й прозорості роботи контролюючого органу – Держпродспоживслужби.

Нині прийнято лише окремі підзаконні акти, зокрема, Постанову КМУ від 04.07.2017 № 460 «Питання посилення ветеринарно-санітарного контролю під час переміщення тварин та харчових продуктів тваринного походження», якою забезпечене утворення при Держпродспоживслужбі Міжвідомчої мобільної групи із запобігання і виявлення порушень ветеринарно-санітарного законодавства. Учасники мобільної групи, у разі виникнення підозр про поширення інфекцій, мають відповідні повноваження на безперешкодний доступ до підконтрольних об'єктів, зупинення транспортних засобів, проведення оглядів, відбору зразків продукції та відправлення їх для проведення досліджень та експертиз.

З нашої точки зору, при розробці вказаних підзаконних актів доцільно забезпечити уникнення корупційних ризиків і надмірного тиску на суб'єктів ринку продукції тваринництва. Інакше система гарантування безпечності продукції буде корумпованою, неефективною, призведе до надмірних витрат сільськогосподарських товаровиробників. Свого часу подібна корумпованість стала одним із чинників неефективності системи державного цінового регулювання в Україні, яка фактично була скасована у 2017 році.

Важливим є визначення окремим підзаконним актом механізму державного аудиту процедур, заснованих на принципах НАССР, при виробництві, обробці, зберіганні й транспортуванні продукції тваринництва. Вказаний механізм має включати комплексну перевірку: а) необхідної документації; б) ведення записів процесів, які впливають на безпечність продукції тваринництва, а також кормів; в) системи внутрішнього контролю небезпечних чинників відповідним товаровиробником чи іншим ринковим суб'єктом; г) коригувальних дій, вжитих оператором ринку внаслідок аналізу виявлених невідповідностей; д) рівня кваліфікації персоналу.

У процесі дослідження виявлено й інші проблеми, пов'язані з технічним регулюванням процесів гарантування якості й безпечності продукції тваринництва в Україні.

Так, практика довела необхідність суттєвого доопрацювання Закону України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини» [17], який набрав чинності у січні 2014 р., а також розроблення низки підзаконних нормативно-правових актів для його виконання. Також потребують певного корегування Детальні правила виробництва органічної продукції (сировини) тваринного походження, затверджені Постановою КМУ від 30.03.2016 № 241. Адже норми діючих нормативно-правових актів не передбачають сертифікацію всього процесу органічного виробництва, за прикладом ЄС, а регламентують сертифікацію лише кінцевого продукту. Відсутня в Україні й органічна база кормів, яка є в європейських країнах. Не розроблені відповідні стандарти й підзаконні акти, що змушує

вітчизняних товаровиробників проходити процедуру органічної сертифікації свого виробництва за чинними міжнародними стандартами. Найчастіше ними виявляються європейські стандарти.

Окрім іншого, з урахуванням європейських вимог, назріла необхідність розробки нової редакції Закону України «Про ветеринарну медицину». Адже нині виникають значні труднощі у правозастосуванні чинних його основних положень. Нова редакція закону має, передусім, врегулювати питання забезпечення здоров'я і благополуччя тварин, здійснення приватної ветеринарної практики, обігу ветеринарних препаратів тощо. Як відзначають фахівці, для реалізації системного підходу до вирішення вказаних питань в одному документі доцільно об'єднати низку напрацювань, які містяться у проектах законів «Про ветеринарні препарати», «Про приватну ветеринарну практику», «Про внесення змін до Закону України «Про ветеринарну медицину» тощо.

Отже, нині законодавство у сфері гарантування якості й безпечності продукції тваринництва в Україні залишається недосконалим і розробленим не повністю. Недостатньо деталізованими та розробленими залишаються ветеринарні правила, якими регулюється виробництво, переробка, розповсюдження та ввезення продуктів тваринного походження (за аналогією із Директивою Ради 2002/99/ЄС); не встановлено спеціальних гігієнічних правил для більшості видів харчових продуктів тваринного походження – свіжого м'яса домашніх копитних тварин, промислових тварин та дичини, включаючи внутрішні органи, рубленого м'яса (фаршу), м'ясних напівфабрикатів, м'яса механічного обвалювання, м'ясних продуктів, живих двостулкових молюсків, продуктів риболовства, сирого молока, молозива, молочних продуктів та продуктів на основі молозива, яєць та яєчних продуктів, жаб'ячих лапок та равликів, топленого жиру тварин та топленого сала, желатину, сировини для виробництва желатину для споживання людиною, оброблених шлунків, пузирів та кишок, колагену (Регламент (ЄС) № 853/2004); спеціальних гігієнічних правил для меду та продуктів бджільництва (Директива Ради 2001/110/ЄС); не підготовлено і не впроваджено заходи із реалізації системи швидкого оповіщення для харчових продуктів тваринного походження і кормів (Регламент (ЄС) № 16/2011), заходи щодо належного маркування продукції (Регламент (ЄС) № 1169/2011), заходи щодо харчових добавок, барвників (Регламенти (ЄС) № 1331/2008 і № 1333/2008), ароматизаторів, у т.ч. із запахом копчення (Регламенти (ЄС) № 2065/2003 та № 1334/2008); заходи щодо генетично модифікованих організмів (ГМО) (Регламенти (ЄС) № 1829/2003 та № 1830/2003).

Необхідно забезпечити розробку і прийняття Законів України «Про безпечність та гігієну кормів», «Про надання споживачам інформації про харчові продукти тваринного походження», «Про новітні харчові продукти та інгредієнти», «Про предмети і матеріали, що контактують із харчовими продуктами» тощо. Крім того, як вже зазначалося вище, необхідно прийняти велику кількість (близько 40) підзаконних актів, розроблених на виконання уже прийнятих ключових Законів України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» і «Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин». Не кажучи вже про підзаконні акти, необхідні для реалізації законів, відзначених нами в попередньому абзаці. Загалом у цій сфері – найбільший об'єм роботи, і зробити її швидко практично неможливо. Одна із причин – обмежене коло фахівців, які можуть професійно працювати із таким вторинним законодавством.

До того ж необхідно забезпечити належну імплементацію нових вимог – самої гармонізації законодавства недостатньо. Це найперше стосується іншого складника оцінювання ефективності державного контролю (нагляду) – наявності достатньої кількості фахових інспекційних і лабораторних служб. Адже в Україні територіальні органи Держпродспоживслужби сформовані лише нещодавно, існує нагальна потреба у навчанні відповідно до європейських стандартів щонайменше чотирьох тисяч інспекторів (передусім із питань проведення аудиту системи НАССР, на підставі якого складається відповідний акт, форма якого затверджена Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 06.02.2017 № 41).

Адже аудит системи НАССР є основою сучасної системи державного нагляду (контролю) у сфері виробництва та обігу продукції тваринництва. Без відповідного навчання неможливо запровадити один із найважливіших принципів європейської моделі державного нагляду (контролю) – пріоритетність застосування ризик-орієнтованого підходу.

Для забезпечення ефективного державного лабораторного контролю потребує негайної оптимізації та удосконалення лабораторно діагностична мережа (передусім шляхом укрупнення і відповідного скорочення кількості лабораторій в декілька разів). Нині технічне і технологічне оснащення цих лабораторій залишається на надзвичайно низькому рівні, що не дозволяє ефективно проводити дослідження (випробування) для цілей державного контролю. Відсутність відповідного оснащення і необхідної кваліфікації персоналу може перешкодити процедурі акредитації більшості лабораторій на відповідність вимогам стандарту ISO/IEC 17025. Існує необхідність впровадження та удосконалення системи управління якістю випробувальних лабораторій, які дають змогу забезпечити відповідний рівень і точність випробувань.

Нині акредитованими Національним агентством з акредитації України згідно з ДСТУ ISO/IEC 17025:2006 є 21 регіональна (обласна) державна лабораторія ветеринарної медицини, 15 філій регіональних лабораторій ветеринарної медицини, а також випробувальний центр Інституту тваринництва Національної академії аграрних наук (НААН) [18]. Проте комплексні дослідження якості й безпечності харчових продуктів тваринного походження, води та кормів за більш як 780 показниками в Україні може здійснювати лише випробувальний центр Державного науково-дослідного інституту з лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи (ДНДІЛДВСЕ), акредитований згідно з ISO/IEC 17025 німецьким органом з акредитації DAkkS. Тому саме на базі ДНДІЛДВСЕ прийнято рішення утворити референс-лабораторії з визначення залишків ветеринарних препаратів, у тому числі заборонених, токсичних елементів, мікотоксинів, пестицидів, ГМО, рослинних жирів у молочній продукції тощо.

Таким чином, в Україні є фактично одна акредитована лабораторія (центр), яка акредитована іноземним органом з акредитації та має відповідне технологічне оснащення для здійснення комплексних випробувань завдяки європейським проектам технічної допомоги. Цього явно не достатньо для здійснення великої кількості досліджень у сфері безпечності та якості продукції тваринництва у всіх регіонах України. Нині ж здійснювати великий обсяг таких досліджень немає на чому, адже необхідне обладнання в більшості регіональних акредитованих лабораторій відсутнє.

Існує необхідність сприяння технічному оснащенню та акредитації іноземними органами з акредитації низки випробувальних лабораторій, інакше ефективний державний контроль безпечності та якості продукції тваринництва забезпечити технічно неможливо. Є гостра потреба в здійсненні стратегічних інвестицій, що сприятимуть удосконаленню роботи акредитованих лабораторій та їх інноваційному розвитку.

Окрім того, враховуючи великий перелік досліджень у сфері безпечності та якості продукції тваринництва для цілей державного контролю, важливим є забезпечення проходження фахівцями акредитованих лабораторій стажування у провідних лабораторіях ветеринарної медицини США і країн ЄС (зокрема, Великобританії, Німеччини, Франції, Бельгії, Швеції, Данії, Польщі, Литви, Латвії та ін.), а також участі в раундах професійного тестування на міждержавному рівні (FAPAS, GEMMA). Ці заходи передбачають необхідність значних затрат фінансових ресурсів, тому частину таких витрат має взяти на себе держава [19, с. 7].

Насамкінець слід зазначити, що для розвитку мережі акредитованих лабораторій з метою державного контролю у сфері безпечності та якості продукції тваринництва слід забезпечити:

- радикальне оновлення приладів і лабораторного обладнання низки акредитованих лабораторій, уповноважених компетентним органом на проведення досліджень (випробувань) для цілей державного контролю, або ж тих випробувальних лабораторій, які ще мають пройти процедуру акредитації та уповноваження;

- участь у міждержавних заходах професійного тестування фахівців (FAPAS, GEMMA);
- проходження фахівцями стажування в референс-лабораторіях США і країн ЄС;

– придбання реактивів, референт-матеріалів, тест-систем, витратних матеріалів для валідації, верифікації, методичного забезпечення лабораторних досліджень;

– збільшення інспекційних аудитів з боку іноземних органів з акредитації – членів Європейської кооперації з акредитації (EA).

Без вказаних у попередніх абзацах заходів фінансові ресурси державного бюджету, операторів ринку, і, в кінцевому підсумку, споживачів витратяться і надалі вкрай неефективно, без них неможливо досягти прийняттого рівня захисту здоров'я людей і тварин.

Висновки. Комплексне оцінювання відповідно до класифікації FAO та ВООЗ п'яти основних складників державного контролю (нагляду) у сфері безпечності та якості продукції тваринництва в Україні (законодавства, державного менеджменту і його організаційної структури, інспекційної та лабораторної служб, інформування, навчання та комунікацій) дає підстави для висновків, що ефективність функціонування вказаної системи залишається вкрай низькою. Зважаючи на несистемність, хаотичність заходів із формування наближеної до європейської системи державного контролю, значний обсяг робіт, який необхідно було здійснити в дуже стислі терміни, відсутність належного фінансування та відповідних кваліфікованих фахівців, вказана система поки що не гарантує належну якість і безпечність продукції тваринництва. Компетентні органи поки що не в змозі припинити як випуск низькоякісної вітчизняної продукції тваринництва, так і ввезення на територію України іноземної продукції сумнівної якості.

В Україні, за даними Комітету охорони прав споживачів, близько 80 % харчових продуктів тваринного походження фальсифіковано за одним або кількома показниками. Найбільш поширеною є асортиментна фальсифікація або, іншими словами, підробка. Вона здійснюється шляхом повної або часткової заміни складників харчового продукту їх заміниками (найчастіше – рослинного чи хімічного походження). В організм середньостатистичного українця щорічно із їжею потрапляє більш як 10 кг різних хімічних речовин, які надають харчовим продуктам свіжого вигляду, приємного запаху і продовжують строки їх зберігання (жителя Європи – понад 2,5 кг) [8]. Як наслідок – існування різних видів захворювань, насамперед онкологічних. Особливу загрозу для здоров'я населення становлять харчові отруєння мікробного походження (ботулізм, сальмонельоз тощо), отримані внаслідок вживання неякісних продуктів харчування тваринного походження.

Як свідчать численні дослідження, близько 60 % молочної продукції в Україні не відповідає стандартам якості. Якщо раніше фальсифікувалися в основному масло та згущене молоко, то нині ці процеси поширилися також на сир і цільномолочну продукцію. Досить часто виробники використовують заміники жиру тваринного походження, не вказуючи це при маркуванні продукції. Після отримання квот на експорт молочної продукції до ЄС виявилось, що жодна марка продуктів не відповідає європейським стандартам якості й не може реалізовуватися на європейському ринку. Майже у 50% продукції були виявлені антибіотики, причому у великій кількості [20]. Нині системно перевіряти відповідність молока європейським стандартам фактично неможливо, адже в Україні практично відсутні спеціалізовані акредитовані лабораторії. Надзвичайно гострою є також проблема вмісту залишків антибіотиків, гормонів, ветеринарних препаратів, інсектицидів, важких металів у м'ясі та м'ясній продукції, яйцях.

Список використаних джерел

1. Hocquette J.-F., Richardson R., Prache S., Medale F., Duffy G. & Scollan N. (2005). The future trends for research on quality and safety of animal products. *Italian Journal of Animal Science*, 4 (3), 49–72.
2. Nardone A. (2004). *Evolution of Livestock Production and Quality of animal Products*. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.576.6617&rep=rep1&type=pdf> (Дата звернення: 01.09.2023).
3. Higgs J. (2000). The changing nature of red meat: 20 years of improving nutritional quality. *Trends in Food Sci. & Technology*, 11, 85–95.
4. Noordhuizen J. & Metz J. (2005). Quality control on dairy farms with emphasis on public health, food safety, animal health and welfare. *Livestock Production Science*, 94 (1–2), 51–59.
5. Створення системи контролю за безпечністю харчових продуктів на основі оцінки ризиків у циклі виробництва та збуту молочних продуктів в Україні. SAFOSO. URL:

http://www.safoso.com.ua/conference-material/materialy%20konferenciyi_ukr.pdf (Дата звернення: 01.09.2023).

6. Бакуменко О. Державний контроль харчових продуктів: якою має бути система. URL: <http://www.golos.com.ua/article/273239> (Дата звернення: 01.09.2023).

7. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення: 01.09.2023).

8. Маренич М.М., Аранчій С.В., Марюха Н.С. Контроль якості і безпека продуктів харчування в ЄС. Міжнародне законодавство в галузі харчового ланцюжка і потенціал України відповідності даним стандартам. URL: <http://www.77.121.11.22/ecolib/8/2.doc> (Дата звернення: 01.09.2022).

9. Кирилюк Є.М. Напрями розширення ємності внутрішнього агропродовольчого ринку. *Інноваційна економіка*. 2012. № 8 (34). С. 190–197.

10. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Медичні вимоги до якості та безпечності харчових продуктів та продовольчої сировини»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 1140 від 29.12.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0088-13> (Дата звернення: 01.09.2023).

11. Про затвердження Мікробіологічних критеріїв для встановлення показників безпечності харчових продуктів: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 548 від 19.07.2012. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1321-12> (Дата звернення: 01.09.2023).

12. Про затвердження Державних гігієнічних правил і норм «Регламент максимальних рівнів окремих забруднюючих речовин у харчових продуктах»: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 368 від 13.05.2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0774-13/page> (Дата звернення: 01.09.2023).

13. Про затвердження Гігієнічних вимог до м'яса птиці та окремих показників його якості: Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 694 від 06.08.2013. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1379-13> (Дата звернення: 01.09.2023).

14. Державна служба статистики України – офіційний сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Дата звернення: 01.09.2023).

15. Про державний контроль за дотриманням законодавства про харчові продукти, корми, побічні продукти тваринного походження, здоров'я та благополуччя тварин: Закон України від 18.05.2017 № 2042. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (Дата звернення: 01.09.2023).

16. Лапа В. Для ефективного виконання нового закону про державний контроль необхідно ухвалити близько 40 підзаконних актів. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250031050&cat_id=244277212 (Дата звернення: 01.09.2022).

17. Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини: Закон України від 03.09.2013 № 425. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Дата звернення: 01.09.2023).

18. Реєстр акредитованих випробувальних лабораторій. Національне агентство з акредитації України. URL: <https://naau.org.ua/reyestr-akreditovanix-ooov/> (Дата звернення: 01.09.2023).

19. Концепція реформи лабораторно-діагностичної мережі України з питань визначення здоров'я тварин, безпечності сільськогосподарської продукції, в тому числі кормів, готової харчової продукції тощо на 2015-2017 роки. Державний науково-дослідний інститут з лабораторної діагностики та ветеринарно-санітарної експертизи. К.: ДНДЛДВСЕ, 2015. 15 с.

20. Створення системи контролю за безпечністю харчових продуктів на основі оцінки ризиків у циклі виробництва та збуту молочних продуктів в Україні. SAFOSO; Матеріали першої річної міжнародної конференції Проекту з безпечності молока (м. Київ, 17-18.11.2016). URL: http://www.safoso.com.ua/conference-material/materialy%20konferenciyi_ukr.pdf (Дата звернення: 01.09.2023).

References

1. Hocquette J.-F., Richardson R., Prache S., Medale F., Duffy G. & Scollan N. (2005). The future trends for research on quality and safety of animal products. *Italian Journal of Animal Science*, 4 (3), 49–72.
2. Nardone, A. (2004). Evolution of Livestock Production and Quality of animal Products. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.576.6617&rep=rep1&type=pdf> (Accessed: 01.09.2023).

3. Higgs, J. (2000). The changing nature of red meat: 20 years of improving nutritional quality. *Trends in Food Sci. & Technology*, 11, 85–95.
4. Noordhuizen J. & Metz J. (2005). Quality control on dairy farms with emphasis on public health, food safety, animal health and welfare. *Livestock Production Science*, 94 (1–2), 51–59.
5. Davydovych O. (2016). Stvorennia systemy kontroliu za bezpechnistiu kharchovykh produktiv na osnovi otsinky ryzykiv u tsykli vyrobnytstva ta zbutu molochnykh produktiv v Ukraini [Establishment of a food safety control system based on risk assessment in the cycle of production and marketing of dairy products in Ukraine]. URL: http://www.safoso.com.ua/conference-material/materialy%20konferenciyi_ukr.pdf (Accessed: 01.09.2023).
6. Bakumenko O. (2016). Derzhavnyj kontrol' kharchovykh produktiv: iakoiu maie buty systema [State food control: what should be the system]. URL: <http://www.golos.com.ua/article/273239> (Accessed: 01.09.2022).
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Law of Ukraine no. 771, 23.12.1997 “On basic principles and requirements for the safety and quality of food products”. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80> (Accessed: 01.09.2023).
8. Marenych M., Aranchij S. & Mariukha N. (2015). Kontrol' iakosti i bezpeka produktiv kharchuvannia v YeS. Mizhnarodne zakonodavstvo v haluzi kharchovoho lantsiuzhka i potentsial Ukrainy vidpovidnosti danym standartam [Quality control and food safety in the EU. International food chain legislation and Ukraine's compliance with these standards]. URL: 77.121.11.22/ecolib/8/2.doc (Accessed: 01.09.2023).
9. Kyryliuk Ye. & Proshalykina A. (2012). Napriamy rozshyrennia iemnosti vnutrishn'oho ahroprodovol'choho rynku [Areas of expansion of the capacity of the domestic agro-food market]. *Innovative economy*, 8 (34), 190–197.
10. Ministry of Health of Ukraine (2012). Order of the Ministry of Health of Ukraine no. 1140, 29.12.2012 “On Approval of State Sanitary Norms and Rules “Medical Requirements for the Quality and Safety of Food and Raw Materials”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0088-13> (Accessed: 01.09.2023).
11. Ministry of Health of Ukraine (2012). Order of the Ministry of Health of Ukraine no. 548, 19.07.2012 “On Approval of Microbiological Criteria for Determination of Food Safety Indicators”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1321-12> (Accessed: 01.09.2023).
12. Ministry of Health of Ukraine (2013). Order of the Ministry of Health of Ukraine no. 368, 13.05.2013 “On Approval of State Hygiene Rules and Norms “Regulations on Maximum Levels of Certain Pollutants in Food Products”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0774-13/page> (Accessed: 01.09.2023).
13. Ministry of Health of Ukraine (2013). Order of the Ministry of Health of Ukraine no. 694, 06.08.2013 “On Approval of Hygienic Requirements for Poultry and Individual Indices of Its Quality”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1379-13> (Accessed: 01.09.2023).
14. State Statistics Service of Ukraine (2017). *Statistical information*. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed: 01.09.2023).
15. Verkhovna Rada of Ukraine (2017). Law of Ukraine no. 2042, 18.05.2017 “On state control over observance of the legislation on food products, feed, animal by-products, animal health and welfare”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2042-19> (Accessed: 01.09.2023).
16. Lapa V. (2017). *Dlia efektyvnoho vykonannia novoho zakonu pro derzhavnyj kontrol' neobkhidno ukhvalyty blyz'ko 40 pidzakonnykh aktiv* [For the effective implementation of the new law on state control, it is necessary to approve about 40 by-laws]. URL: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=250031050&cat_id=244277212 (Accessed: 01.09.2022).
17. Verkhovna Rada of Ukraine (2014). Law of Ukraine no. 425, 03.09.2013 “On the production and circulation of organic agricultural products and raw materials”. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/425-18> (Accessed: 01.09.2023).
18. National Accreditation Agency of Ukraine (2017). *Register of Accredited Testing Laboratories*. URL: <https://naau.org.ua/reyster-akreditovanix-ooov/> (Accessed: 01.09.2023).
19. State Research Institute for Laboratory Diagnostics and Veterinary and Sanitary Expertise (2017). *The Concept of the Reform of the Laboratory Diagnostic Network of Ukraine on the Determination of Animal Health, Safety of Agricultural Products, Including Feed, Prepared Food, etc. for 2015-2017*. Kyiv: SRILDVSE, 15.
20. Davydovych O. (2016). Stvorennia systemy kontroliu za bezpechnistiu kharchovykh produktiv na osnovi otsinky ryzykiv u tsykli vyrobnytstva ta zbutu molochnykh produktiv v Ukraini [Establishment of a food safety control system based on risk assessment in the cycle of production and marketing of dairy products in Ukraine]. URL: safoso.com.ua/conference-material/materialy%20konferenciyi_ukr.pdf (Accessed: 01.09.2023).

KYRYLIUK Iryna

PhD (Economics), Associate Professor,
Bohdan Khmelnytsky National University
of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

HUBKA Valentyna

Applicant for Higher Education,
Bohdan Khmelnytsky National University
of Cherkasy, Cherkasy, Ukraine

EFFICIENCY OF STATE CONTROL OVER THE SAFETY AND QUALITY OF LIVESTOCK PRODUCTS UNDER THE CONDITIONS OF UKRAINE'S INTEGRATION INTO THE EU

Introduction. During the last decades, the problem of the safety of animal husbandry products has worsened in Ukraine. To solve it, the European model of control (supervision) of the safety of livestock products is being implemented, which is considered one of the most effective in the world. However, the results of such implementation are still far from desired. In addition to solving the problem of the safety of livestock products, there is an urgent need to strengthen state supervision of quality assurance processes and detailed legislative regulation of these processes. Improvement of the quality management system in animal husbandry is needed.

The purpose of the article is to analyse the effectiveness of state control over the safety and quality of animal husbandry products in Ukraine and to substantiate ways of improving such control.

Results. The article reveals the results of evaluating the effectiveness of state control (supervision) over the safety and individual quality indicators of livestock products in Ukraine. The necessity of applying the following efficiency components is substantiated: legislation, management and its organizational structure, inspection and laboratory service, information, training and communications. It was determined that for a long period of time (until 2015), the system of state control (supervision) was archaic and actually oriented on the principles of command-administrative economy. The modern trends and specifics of improving the Ukrainian control system in the direction of its harmonization with the European one have been revealed. Attention was focused on the significant amount of work that had to be done in a very short time frame, as well as on the lack of adequate funding and qualified specialists. It was revealed that the current legislation in the field of guaranteeing the quality and safety of livestock products in Ukraine remains imperfect and not fully developed. The presence of an insufficient number of professional inspection and laboratory services is emphasized. A conclusion was made about the chaotic nature of the measures for the formation of a system of state control close to the European one.

Originality. Theoretical approaches to assessing the effectiveness of state control (supervision) over the safety of animal husbandry products have been improved. The need to develop a number of by-laws is substantiated and other solutions aimed at improving the effectiveness of control over the safety and individual quality indicators of livestock products in Ukraine are proposed.

Conclusions. A comprehensive assessment of the five main components of state control in the field of livestock product safety in Ukraine (legislation, state management and its organizational structure, inspection and laboratory services, information, training and communications) gives grounds for the conclusion that the effectiveness of the specified system remains extremely low. The state control system does not yet guarantee the proper quality and safety of animal husbandry products. Competent authorities are not yet able to stop both the production of low-quality domestic livestock products and the importation of foreign products of dubious quality into the territory of Ukraine. In Ukraine, according to the Committee for the Protection of Consumer Rights, about 80% of food products of animal origin are falsified according to one or more indicators.

Key words: state control (supervision), safety, quality, animal husbandry products, food products of animal origin, state veterinary inspector, accredited laboratory.

Одержано редакцією: 03.09.2023
Прийнято до публікації: 08.11.2023

УДК 339.137.2

DOI: <https://doi.org/10.31651/2076-5843-2023-3-4-168-174>

ПРОЦАЛИКІНА Аліна Миколаївна¹

кандидат економічних наук, доцент

Orcid ID: <https://orcid.org/0000-0002-9867-2555>

alina1026@ukr.net

ПЕКШЕВ Юрій Вікторович¹

аспірант спеціальності 051 Економіка

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0003-8060-3177>

pekshev.yurii422@vu.cdu.edu.ua

ЖУКОВА Марина Романівна¹

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0009-8566-2014>

zhukova.maryna418@vu.cdu.edu.ua

РУДЕНКО Віталій Юрійович¹

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Orcid ID: <https://orcid.org/0009-0007-7422-6511>

rudenko.vitalii422@vu.cdu.edu.ua

¹ Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького,
м. Черкаси, Україна

ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПЕРЕВАГ БІОТЕХНОЛОГІЧНИХ КОМПАНІЙ

Узагальнено чинники, які сприяють формуванню конкурентних переваг біотехнологічних компаній. Здійснено класифікацію внутрішніх та зовнішніх чинників конкурентоспроможності біотехнологічних компаній. Обґрунтовано важливість забезпечення гнучкості управління конкурентоспроможністю у відповідь на ринкові виклики та нові можливості. Визначено, що умовою забезпечення конкурентоспроможності у біотехнологічному секторі є залучення та утримання висококваліфікованого персоналу, а також організаційний розвиток. Узагальнено особливості сучасних систем управління конкурентоспроможністю біотехнологічних компаній, складниками яких є створення ефективної системи управління інноваційним процесом, виважена продуктова політика, формування системи управління якістю, врахування стандартів і регуляторних вимог різних країн та регіонів, ефективна кадрова політика та дієва система мотивації, маркетингова політика, управління інтелектуальною власністю, екологічна стійкість, цифровізація, розвиток стратегічних партнерств, управління інтелектуальною власністю, розвиток міжнародної співпраці.

Ключові слова: конкурентоспроможність, біотехнологічна компанія, біотехнологічний сектор, біотехнології, якість товару, ціна, управління, ресурс, інноваційна діяльність, цифровізація.

Постановка проблеми. Для будь-якої країни конкурентоспроможні компанії сприяють досягненню економічного розвитку, що веде до поліпшення якості життя та вирішення соціально-економічних проблем. Біотехнологічні компанії зі значним інноваційним потенціалом можуть створювати інноваційні продукти та технології, які мають конкурентні переваги на світовому ринку. Ці компанії грають ключову роль у просуванні інновацій у медицині, сільському господарстві, енергетиці та інших галузях, сприяючи неперервному вдосконаленню та розвитку нових технологій. Конкурентоспроможні компанії можуть стати технологічними лідерами, що дозволяє їм впливати на стандарти галузі та формувати напрями розвитку економіки країни, сприяти міжнародній співпраці щодо вирішення важливих соціально-економічних проблем.

Розкриття та аналіз впливу чинників конкурентоспроможності біотехнологічних компаній є важливим для розуміння того, як компанії в цьому секторі можуть створювати й утримувати конкурентні переваги в міжнародному бізнес-середовищі, як сформуванню дієвої системи управління конкурентоспроможністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні наукові дослідження суті, чинників та напрямів підвищення конкурентоспроможності біотехнологічних компаній фокусуються на розумінні та аналізі різноманітних аспектів, які визначають прибутковість цього сектора. Визначальні чинники формування конкурентних переваг, зокрема інноваційних розробок,